

ÉRTESITŐ.

A philosophia jövője, írta Szabó Aladár, theol. akad. tanár. Különlenyomat a Protestans Szemle 1890. II. füzetéből. Budapest, 1890. 8°, 26 oldal.

Ez a rövid értekezés a philosophia czégét viseli ugyan, de minden sora arra vall, hogy a theologia érdekében írták. Szerzője biztos, a physikai és philosophiai vizsgálódások eredményeitől meg nem ostromolható tárgyat, s az által létjogot kíván teremteni a theológiának. Más szóval a theológiából modern tudományt akar csinálni, olyan tudományt, mely kiállja még Comte Ágost e szavakban kifejezett criteriumát. is: «Nincs más igazi ismeret, egyedül az, mely a megfigyelt tényeken alapszik». Idézi e positivista követelményt s azt igéri a szerző, hogy ő ennek zsinórmétékén szándékozik megcsinálni theológiáját.

Nekünk semmi kifogásunk Comte idézett észrevétele ellen; azt is egészen természetesnek tartjuk, hogy nem csupán a természeti tünetményekre, hanem az erkölcsi élet — a szellem tényeire mind sűrűbben alkalmazzák a megfigyelés, tehát az inductio eljárását. Kifogásunk az inductionnak olyan alkalmazása ellen volna, melynek nincsenek tényei, mely tehát kénytelen az inductio tárgyát, ha egyébként nem lehet, a képzeletből előbb megteremteni. Látnivaló, hogy ily képzelt, vagy kigondolt tárgyra az inductiot alkalmazni nem való, de nem is szükséges, mert a supponált dolog ereje a deductio szilárdságában, illetőleg a kiinduló pontnak tekintett alaptétel megállhatóságában van. E felfogás mellett pedig kénytelenek vagyunk szerzőnknek e kis művében kifejtett javaslatát a komoly tudományos törekvések számából egyszerűen kizárni.

Szerzőnk azt képzeli, hogy ő *tapasztalta* istent s e merőben egyéni divinatióját elegendő biztosítéknak tartja arra nézve, hogy proklamálhassa, hogy az isten tapasztalata fogja képezni a jövődő

theologiai tudományának kulcsát. Jóhiszeműségünket tapasztalatainak megbízhatósága iránt megingatja az a körülmény, hogy szerzőnk egy szóval sem tudja megmondani, nem azt, hogy hogyan képzeli az isten-tapasztalásnak általánossá válását, de még csak azt sem, hogy miben állott ez a tapasztalata. Mondja ugyan, hogy «arra a kérdésre, vannak-e istenről szóló tapasztalatok, akárki is első sorban csak a maga nevében beszélhet. Lehetnek, a kik azt mondják: nincsenek. Én azt mondom vannak». Minket azonban egy szóval sem tud felvilágosítani a felől, hogy mineműek ez isten tapasztalatai. Tudja pedig, hogy ha egyáltalán lehető ez a *tapasztalás* «azt többszörös megfigyelés és kísérlet által kell megpróbálni». E szerint látja, hogy nem elég a tapasztalathoz, hogy valaki azt mondja, hogy én ezt vagy amazt tapasztaltam, de a velejáró megfigyelés, sőt szerinte, — a mit mi nem minden esetben követelnénk, — a kísérlet (*experimentum*) körülményei is tisztán álljanak az állító előtt. A tapasztalásra épített tudományos javaslatnak pedig épen próbakövét képezi, hogy a közönség elé tárják a tapasztalt tárgy minden ténykörülményeit. Ismételve állítjuk, hogy szerzőnknek eme, irányában jogosan formált körülményre nincs egyetlen felvilágosító szava.

E szerint, ha még oly szembeszökő módon állítaná is, hogy ő *tapasztalta* istent, kénytelenek vagyunk állításainak a tudományban való használhatóságáról lemondani. Sőt kénytelenek vagyunk egyszerűen kétségbevonni, hogy vagy az isten, vagy a tapasztalat fogalmát helyesen használja.

A theologia történelméből ismerünk ugyan olyan kifejezéseket, hogy istent «eszik» «iszszák»; a költészetből ismerünk ilyen kifejezéseket, hogy: «Léted világít mint az égő nap»; az erkölcsi élet köréből ismerünk ily kifejezéseket: *Est deus in nobis, agitante calescimus illo*. Ezek azonban mind nem az inductiv tudomány kifejezései.

Még ha zokon esnék is nekünk, mindezek után kénytelenek volnánk elfogadni szerzőnknek e hozzánk intézett elutasításait: «A ki istent nem figyelte meg jól s nem tapasztalta, az *nem érthet az isteni dolgokhoz*». Bizonyára a theológiát érti alatta, melynek értéséből kizár mindenkit, a ki divinatioiban nem részesült. Ez azonban az ő dolga. Bizonyos csupán az, hogy ez uton a theológiát nem viszi közelebb a tudományhoz. Minket pedig hiába kecsegtet azzal, hogy az isten tapasztalata föltétele alatt, a jövődő számára oly philosophiát lehetne és kellene csinálni, mely egyszerre empirismus és

idealismus, dualismus és monismus, inductio és deductio lesz. Mi e kecs egetetésnél, melynek alapját nem látjuk, többre becsüljük az exact tudományokhoz való vonzódásunkat s tapasztalatnak csupán az érzékek s a belső gerjedelmek útján előállt tényeknek az öntudat előtt való tiszta rendezését tartjuk.

Általános világnézet. Philosophiai tanulmány, írta Spannagel Samu (Schaller Jenő). Fordította Seemann Gábor. Cservenka, Spannagel Samu könyvnyomdája. 1890. Nyolczadrét. 127 lap. A szerző fényképével.

«Ébredező philosophiánk nagy bajokkal küzd, azokkal a bajokkal, melyek az ifjú korból rendesen gyötrik: a tulmerészséggel s az oktalan tartózkodással.» E szavakkal vezette be a M. Phil. Szemle VI. évf. 2-ik száma egyik tanulmányát.

A tulmerészségre alig kaphatnánk alkalmasabb példát a fent idézett műnél, melyben egy autodidakta, a cservenkai nyomdász mondja el ítéletét a következő jelentős föladványokról: Vizsgálódás, hit hívés. Véges és végtelen. A tér. Valami és semmi. Test és ész. A lélek. Az élet. Az isten. Gonosz és jó. Krisztus. Az örök élet.

«Ha mindjárt ezen nézeteimet, mint általános igazságokat, hiven kifejező értekezést nyomtatás közben fogalmaztam is, mindazonáltal és már régóta — a philosophia terén munkálkodó leghíresebb kutatókat szorgosan átgondoltam és azt találtam, hogy az igazság útját többé-kevésbé mindnyájan érintették, ahhoz közel jártak, vagy azon haladtak», írja e szavakat a szerző, kissé zavaros irányában, munkája jellemzésére. Sőt nyomban hozzáteszi: «Engem nem czáfol meg egyik sem, — Schopenhauer, sem Hegel, sem Kant, sem Strausz». Majd meg így szól: «Miután ez a philosophiai értekezés, daczára néhány velejáró kemény kifejezésnek — a legszebb erkölcsre tanít, bizonynyal azt kellene remélni, hogy egész általános elismerésre talál; azonban a dolog nem úgy lesz, mert: szólj igazat, betörik a fejed!» Mit is várhatna egyébként szerzőnk attól a jelenlegi társadalomtól, melyet eképen fest: «Ah, nyomorult, jellemtelen embercsöcselék! Szégyen, gyalázat, nyomorúság ily sovárgó fajtalan emberek közt, ily nyomorult teremtmények közt embernek lenni; borzasztó, elviselhetetlen ebben a legutálatosabb, legalábbvaló létkorszakban saját létünk mulásának ezt a kis idejét leélni». «Engem mindez nem riaszt vissza,» — végzi a könyvet szerzőnk, — «sőt már most előre mondhatom, hogy